

Achtergrond De jaren zestig in Nederland

In mei 1968 stond Parijs door de studentenprotesten in brand, maar in Nederland sloeg de vonk niet over. Geen communisten en trotskisten, maar provo's en kabouters. Wel liepen de kerken razendsnel leeg. Door **Peter Giesen**

Parijs was nog ver

1968

was een lekker jaar voor Nederland. Jan Janssen won de Tour de France, het kabinet van Piet de Jong timmerde rustig verder aan de maakbare samenleving, de eerste aflevering van *De Fabelfskrant* werd uitgezonden. Op straat bleef het vrij rustig, anders dan in 1966 toen het huwelijk van Beatrix en Claus door rellen werd verstoord. Of in 1969 toen de Katholieke Hogeschool in Tilburg tijdelijk werd omgedoopt tot Karl Marx Universiteit en het Maagdenhuis werd bezet.

In mei 1968 keken de meeste Nederlanders met enige verbazing, maar zonder al te veel betrokkenheid naar het oproer in Parijs, zegt James Kennedy, hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. 'De rellen werden gezien als typisch Frans. In Frankrijk werden wel vaker barricaden opgeworpen en revoluties uitgeroepen.' De Nederlandse *sixties* waren anders dan de Franse: ludieker en minder politiek. Frankrijk had zijn trotskisten en communisten, Nederland zijn provo's en kabouters.

In het centrum-rechtse kabinet van Piet de Jong werd wel even over Parijs gesproken. Het leek de regering verstandig om een voorgenomen verhoging van het collegegeld even uit te stellen.

Ook in Nederland is '1968' een icoon geworden voor een tijdperk dat een allengs mythischer karakter heeft gekregen. De jaren zestig worden vaak beschouwd als een tijdperk waarin jongeren massaal de straat opgingen, drugs gebruikten en de vrije liefde bedreven. Uit onderzoek komt echter een heel ander beeld naar voren. Het aantal mensen dat meedeed aan protestacties was klein, zo berekenden de sociologen Duyvendak en Koopmans. In 1968 trokken zo'n 20 tot 30 duizend mensen de straat op, tegenover meer dan 600 duizend op het hoogtepunt van de acties tegen de kruisraketten in de jaren tachtig. De grootste Vietnamdemonstratie van de jaren zestig trok 15 duizend deelnemers.

Herrieschoppers

De gemiddelde Nederlander moest weinig hebben van provo's en andere oproerkrakers, zo bleek uit opiniepeilingen. In 1966 vond 82 procent van de bevolking dat de politie harder moest optreden tegen de provo's die door 71 procent als 'werkschu' werden gekwalificeerd, terwijl 58 procent ook 'herrieschoppers' als een adequaat stempel beschouwde. In 1967 steunde tweederde van de bevolking de Amerikaanse oorlog in Vietnam. Communisten verdienden een pak slaag, ook in Azië.

In 1967 en 1970 traden keurige centrum-rechtse regeringen aan, onder leiding van allerminst hemelbestormende politici als Piet de Jong en Barend Biesheuvel. 'In de jaren zestig kwamen ook de TROS en Radio Veronica op. In 1970 stond *Huilen Is Voor Jou Te Laat* van Corrie en de Rekels een half jaar in de Top-40. Voor die kant van de jaren zestig is weinig aandacht. De schijnwerper wordt altijd maar op Amsterdam gericht', zegt Johan

Nederlands echtpaar in 1968. Zij hangt de was op, hij rookt een pijpje. Fotoarchief Spaarnestad

van Merriënboer, historicus aan het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Maar ondanks die 'zwijgende meerderheid' maakte Nederland in korte tijd een reuzenzwaai. In 1960 stond het binnen Europa nog bekend als een land van trouwe kerkangars en gehoorzame burgers. Tien jaar later stond Nederland plaats gemaakt voor steeds liberalere ideeën op het gebied van abortus, euthanasie, homoseksualiteit en aanvankelijk zelfs pedofilie.

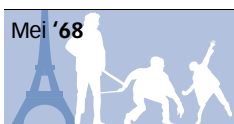
Peter Raedts, tegenwoordig hoogleraar middeleeuwse kerkgeschiedenis aan de Radboud Universiteit, maakte die ommezwaai aan den lijve mee. In 1966 trad hij 'met heel conservatieve ideeën' toe tot de orde van jezuitien. Tijdens het noviciaat, de twee jaar durende inwijdingsperiode voor nieuwe

paters, werd hij afgeschermd van alle maatschappelijke turbulentie. 'Het noviciaat was een reservaat van strengheid. Je mocht maar twee keer per dag een half uur praten, tijdens de recreatie. Verder mocht je geen tv kijken en geen kranten lezen.'

Toen hij in 1968 het noviciaat verliet, werd hij vanuit het rijke roomse leven in het volle licht van de jaren zestig gekatapulteerd. Raedts: 'Ook bij de jezuitien, van wie de meesten helemaal niet zo vooruitstrevend waren, proefde je die koortsachtige drang tot vernieuwing. De provinciaal, de hoogste man van de Nederlandse jezuitien, verkondigde openlijk dat de tijd van de kloosterorden voorbij was. Niet lang daarna is hij ook uitgetreden en getrouwd.'

Meegaande houding

Ter verklaring van de – ook in internationaal perspectief – radicale ommekeer wees historicus James

Kennedy in zijn invloedrijke boek *Nieuw Babylon In Aanbouw* op de meegaande houding van de Nederlandse autoriteiten. In het brave Nederland waren ze niet gewend aan hevige oppositie, laat staan aan rellen en straatgevechten. Daarom gingen ze sneller overstap dan de autoriteiten in Frankrijk of de Verenigde Staten, hoewel de protesten daar veel gewelddadiger waren.

Toch is het niet zo verbazingwekkend dat de Nederlandse autoriteiten eind jaren zestig weinig zelfvertrouwen hadden. Sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog werd de Nederlandse samenleving gedomineerd door de verzuiling. De confessionele partijen beheer-

den de politiek, terwijl kerken, vakbonden en levensbeschouwelijke organisaties een fijnmazig net over de samenleving spanden.

Dit bouwwerk stortte in de jaren zestig in razend tempo in elkaar.

In 1963 had de KVP 50 Kamerzetels, in 1972 waren er nog 27 over. Het ledental van de gezamenlijke confessionele partijen – de KVP, ARP en CHU die in 1980 in het CDA opgingen – liep terug van meer dan 500 duizend in 1960 naar 150 duizend in 1975. Ook de kerken liepen leeg. In 1960 ging 80 procent van de katholieken minstens een keer per week naar de Heilige Mis.

Daarmee waren zij de trouwste katholieken van Europa. In 1974 ging nog maar 35 procent wekelijks naar de kerk. De meeste Nederlanders moesten weinig hebben van provo's of extreemlinkse studenten, maar hadden ook geen oog van de Nieuwe Katholieke dominees en pastoors. In de schaduw van de straatgevechten vond een

echte revolutie plaats: miljoenen onopvallende burgers verlieten hun zuil.

De eens zo machtige confessionelen voerden een strijd om te overleven. Vasthouden aan de oude orde had geen zin meer. De vernieuwingen in de katholieke kerk waren ook een kwestie van strategie, denkt Raedts. 'In zijn persoonlijke opvattingen was iemand als kardinaal Alfrink een heel conservatieve man. Maar de kerk was ontzettend bang de boot te missen. Er werd gedacht: als we nu maar met onze tijd meegaan, houden we de mensen nog vast', zegt Raedts.

Aanvankelijk leek die strategie ook redelijk succesvol. Van *De Nieuwe Catechismus* – oude geloofsregels in een modern jasje – werden in korte tijd 500 duizend exemplaren verkocht. Zelfs de later zo weggehoonde *beatmissen* golden aanvankelijk als een veelbelovend experiment. Raedts: 'Maar uiteindelijk verlieten de ka-

tholieken massaal de kerk.'

Als oud-duikbootkapitein was Piet de Jong allerminst een bange man. Maar hij geloofde in het 'verend opvangen' van protesten van een samenleving die naar zijn idee de puberteitsjaren doormaakte: een beetje meegeven, de tegenstander laten uitrazen en dan zou alles op zijn pootjes terecht komen. Daarbij trok hij wel een duidelijke grens: in 1969 werd het Maagdenhuis op aandringen van de regering ontruimd.

'Maar toen D66 in een opiniepeiling bijna evenveel zetels had als de KVP waren de rapen gaar', zegt Johan van Merriënboer, die een biografie van Piet de Jong schreef, *Van buitengaats tot Binnenhof*. De 56-jarige De Jong werd als 'te oud' terzijde geschoven en vervangen door minister Veringa van Onderwijs, een man met een Kennedy-achtige haardos die zei van vernieuwing te houden.

Sommige politici gruwden van deze meegaande houding. 'Des-

tijdts zaten politici nog gevangen in hun eigen zuil. Een conservatieve anti-revolutionair als Hendrik Algra was niet enthousiast over al die vernieuwingen, maar buiten zijn eigen kring had hij geen aanhang', zegt James Kennedy.

Berend Udink, de leider van de CHU, maakte van *law and order* een verkiezings thema. Hij vreesde een 'nieuw heidendom': 'Zijn doelstellingen vindt men in een nieuw paradijs, waar nieuwe mensen, los van God, los van de gesel van de arbeid, los van de moraliteit, los van het gezag, het vrije leven leiden van seksuele, geestelijke en materiële ongebondenheid, maar één dienst verrichtende, die aan het eigen genot'.

Maar ook Udink was geen stemmenmagneet. Bovendien maakte hij zichzelf niet geloofwaardiger door in de verkiezingscampagne van 1970 een pruik met lang haar op te zetten. Door hip en modern te doen symboliseerde hij slechts de desoriëntatie van de confessionele politiek.

Keerzijde

In 1973 trad het kabinet-Den Uyl aan, dat de culturele dominantie van links ook politiek wilde verzuilen. Onder de oppervlakte broeide de onvrede, zo blijkt uit opiniepeilingen uit die tijd. De keerzijde van de bevrijding van de jaren zestig werd al snel duidelijk. Het aantal geregistreerde misdrijven schoot omhoog van 1.200 per 100 duizend inwoners in 1965 naar 8.000 in 1980 – daarna vlakke de groei af tot 8.800 in 2000.

In de jaren zeventig begon de 'zwijgende meerderheid' terug te slaan. Hans Wiegel maakte van de VVD een volkspartij voor een betrekkelijk nieuwe groep, de onkerkelijke Hardwerkende Nederlander. Dries van Agt mobiliseerde de conservatieve Nederlanders, die vonden dat het allemaal veel te hard ging. Zijn ethisch reveil werd weggehoond door de linkse pers, maar omhelsd door zijn achterban. 'Van Agt werd als een verlosser gezien. Eindelijk iemand die het tegen PvdA-leider Den Uyl durfde op te nemen', zegt Van Merriënboer, die binnenkort een biografie van Van Agt zal uitbrengen.

In zijn werkkamer staan de verhuisdozen hoog opgestapeld: het persoonlijke archief van Van Agt. Een flink aantal dozen is gevuld met fanmail. Elke keer als Van Agt door links werd aangevallen – en dat gebeurde nogal eens – stroomden de steunbetuigingen binnen.

In 1977 vormden Van Agt en Wiegel samen een kabinet. Door links werd het als diefstal beschouwd: de PvdA had immers de verkiezingen gewonnen. Maar achteraf lijkt het vooral een terugkeer naar normale verhoudingen: de confessionelen hadden zich opnieuw gegroepeerd en keerden terug in het centrum van de macht. Het vacuüm waar links van geprofitteerd had, was verdwenen.

Naderhand bleef '1968' lange tijd een icoon voor de overwinning op de bekrompenheid. Maar de laatste jaren is die glans er een beetje vanaf. Voor meniggen vormen de *sixties* het begin van de neergang, waarin een linkse elite de samenleving meevorde in een glijvlucht naar moreel relativisme en misplaatste tolerantie.